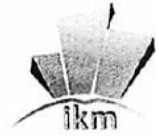

KNOWLEDGE

INTERNATIONAL JOURNAL

Scientific & Applicative Papers

Vol. 10.1

KNOWLEDGE

INTERNATIONAL JOURNAL

Scientific & Applicative Papers

Vol. 10.1

2-4.10. 2015

AGIA TRIADA - GREECE

INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT
SKOPJE, MACEDONIA

KNOWLEDGE

International Journal Scientific and Applicative papers V10/1

Editing Board

PhD Vlado Kambovski, PhD Robert Dimitrovski, PhD Predrag Trajković, PhD Maria Kavdanska, PhD Svetlana Trajković, PhD Zivota Radosavljevik, PhD Margarita Koleva, PhD Mile Matijević, PhD Nonka Mateva, PhD Jugoslav Ziberovski, PhD Rositsa Chobanova, PhD Aleksandar Nikolovski, PhD Jove Kekenovski, PhD Marija Knezevik, PhD Ilija Nasov, PhD Irina Singaveskaya, PhD Nonka Mateva, PhD Dzulijana Tomovska, PhD Oliver Dimitrijevik, PhD Nedzat Koraljic, PhD Nebojsa Pavlovik, PhD Nikolina Ognenska, PhD Dimitrija Popovski, PhD Lisent Bashkurti, PhD Tome Naumov, PhD Trajce Dojcinovski, PhD Jana Merdzanova, PhD Zoran Srzentic, PhD Nikolai Sashkov Cankov

Preparing and correction: Liljana Pushova, Martina Nedelkovska

Print: GRAFOPROM – Bitola

Editor: IKM – Skopje
For editor
PhD Robert Dimitrovski

KNOWLEDGE
International Journal Scientific and applicative papers V10/1

ISSN 1857-92

SCIENTIFIC COMMITTEE

- President:** Academic, Prof. Vlado Kambovski PhD, President of Macedonian Academy of Science and Arts, Skopje (Macedonia)
- Prof. Robert Dimitrovski PhD, Faculty of Management, MIT University, Skopje (Macedonia)
 - Prof. Zivota Radosavljevik PhD, Dean, Faculty FORCUP, Union University, Belgrade (Serbia)
 - Prof. Rosica Cobanova PhD, Bulgarian Academy of Sciences (Bulgaria)
 - Prof. Ilija Nasov PhD, Research and Development center PLASMA, Skopje (Macedonia)
 - Prof. Aleksandar Nikolovski PhD, Director of PhD Institute, FON University, Skopje (Macedonia)
 - Prof. Anita Trajkovska PhD, Rochester University (USA)
 - Prof. Milan Radosavljevic PhD, Dean, Faculty of strategic and operational management, Union University, Belgrade (Serbia)
 - Prof. Anka Trajkovska Petkoska PhD, UKLO, Faculty of technology and technical sciences, Bitola (Macedonia)
 - Prof. Predrag Trajkovic PhD, JMPNT, (Serbia)
 - Prof. Lidija Tozi PhD, Faculty of Pharmacy, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
 - Prof. Bistra Angelovska, Faculty of Medicine, University "Goce Delcev", Shtip (Macedonia)
 - Prof. Misho Hristovski PhD, Faculty of Veterinary Medicine, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
 - Prof. Jove Kekenovski PhD, Faculty of Tourism, UKLO, Bitola (Macedonia)
 - Prof. Sasho Korunoski, Dean, Faculty of Tourism, UKLO, Bitola (Macedonia)
 - Prof. Cvetko Andreevski, Vice rector, Faculty of Tourism, UKLO, Bitola (Macedonia)
 - Prof. Margarita Koleva PhD, Dean, Faculty of Pedagogy, University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
 - Prof. Aleksandar Donchev, MIT University, Faculty of Law, Skopje (Macedonia)
 - Prof. Maria Kavdanska PhD, Faculty of Pedagogy, University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
 - Prof. Marija Knezevic PhD, Academic, Banja Luka, (Bosnia and Herzegovina)
 - Ljupco Naumovski PhD, Forum for Mobility and Research, Bitola (Macedonia)
 - Prof. Oliver Iliev PhD, Faculty of Communication and IT, FON University, Skopje (Macedonia)
 - Prof. Dimitrija Popovski PhD, Faculty of Sport, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
 - Prof. Yuri Doroshenko PhD, Dean, Faculty of Economics and Management, Belgorod (Russian Federation)
 - Prof. Sashko Plachkov PhD, Faculty of Pedagogy, University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
 - Prof. Ivan Petkov PhD, Rector, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
 - Prof. Vladimir Lazarov PhD, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
 - Prof. Tosko Krstev PhD, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
 - Prof. Antoanela Hristova PhD, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
 - Prof. Azra Adjajlic – Dedovic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
 - Prof. Aleksandr Korablev, PhD, Dean, Faculty for economy and management, Saint Petersburg State Forest Technical University, Saint Petersburg (Russian Federation)
 - Prof. Primoz Dolenc, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper

(Slovenia)

- Doc. Igor Stibelj, PhD, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper

(Slovenia)

- Prof. Hristo Beloev PhD, Bulgarian Academy of Science, Rector of the University of Rouse (Bulgaria)

- Prof. Venelin Terziev PhD, University of Rouse (Bulgaria)

- Prof. Branko Sotirov PhD, University of Rouse (Bulgaria)

- Prof. Karl Schopf, PhD, Akademie für wissenschaftliche forschung und studium, Wien (Austria)

- Prof. Isa Spahiju PhD, International Balkan University (Macedonia)

- Prof. Volodymyr Denysyuk, PhD, Dobrov Center for Scientific and Technological Potential and History studies at the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine)

- Prof. Laste Spasovski PhD, Vocational and educational center, Skopje, Macedonia

- Prof. Branislav Simonovic PhD, Faculty of law, Kragujevac (Serbia)

- Prof. Dragan Kokovic PhD, University of Novi Sad, Novi Sad (Serbia)

- Prof. Sasha Kicoshev PhD, University of Novi Sad, Novi Sad (Serbia)

- Prof. Pere Tumbas PhD, Faculty of Economics, University of Novi Sad, Subotica (Serbia)

- Prof. Natalija Kirejenko PhD, Faculty For economic and Business, Institute of Entrepreneurial Activity, Minsk (Belarus)

- Prof. Zoja Katru PhD, Prorector, Euro College, Istanbul (Turkey)

- Prof. Mustafa Kacar PhD, Euro College, Istanbul (Turkey)

- Prof. Evgenia Penkova-Pantaleeva PhD, UNWE -Sofia (Bulgaria)

- Prof. Nikolina Ognenska PhD, Faculty of Music, SEU - Blagoevgrad (Bulgaria)

- Prof. Tihomir Domazet PhD, President of the Croatian Institute for Finance and Accounting

- Prof. Stojan Ivanov Ivanov PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)

- Maja Lubenova Cholakova PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)

- Daniela Ivanova Popova PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)

- Prof. Branimir Kampl PhD, Institute SANO, Zagreb (Croatia)

- Prof. Marina Simin PhD, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)

- Prof. Miladin Kalinic, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)

- Prof. Helmut Shramke PhD, former Head of the University of Vienna Reform Group (Austria)

- Prof. Ahmad Zakeri PhD, University of Wolver Hampton, (United Kingdom)

- Prof. Tzako Pantaleev PhD, NBUniversity, Sofia (Bulgaria)

- Prof. Lisen Bashkurti PhD, Global Vice President of Sun Moon University (Albania)

- Prof. Baki Koleci PhD, University Hadzi Zeka, (Kosovo)

- Prof. Ivana Jelik PhD, University of Podgorica, Faculty of Law, (MNE)

- Prof. Islam Hasani PhD, Kingston University (Bahrein)

- Prof. Rumen Valcovski PhD, Imunolab Sofia (Bulgaria)

- Prof. Jonko Kunchev PhD, University „Cernorizec Hrabar“ - Varna (Bulgaria)

- Prof. Nedjad Korajlic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia &

Herzegovina) - Prof. Alisabri Sabani PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)

- Prof. Jova Ateljevic PhD, Faculty of Economy, University of Banja Luka, (Bosnia & Herzegovina)

- Prof. Branislav Simonovic PhD, Faculty of law University of Kragujevac (Serbia)
- Doc. Tatyana Sobolieva PhD, State Higher Education Establishment Vadiym Getman Kiyev National Economic University, Kiyev (Ukraine)
- Prof. Svetlana Trajkovic PhD, High college for professional applied studies, Vranje (Serbia)
- Prof. Suzana Pavlovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Zorka Jugovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Dragan Marinkovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Dusan Ristic, PhD Emeritus – Faculty of Management, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Rumen Stefanov, PhD, Dean, Faculty of public health, Medical University of Plovdiv (Bulgaria)
- Prof. Stojna Ristevska PhD, Dean, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Snezana Stoilova, PhD, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Lence Mircevska PhD, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Dzulijana Tomovska, PhD, Dean, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Mitre Stojanovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Ljupce Kocovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Vasil Zecev PhD, College of tourism, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Nikola Bozkov PhD, College of tourism, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Vasil Pehlivanov PhD, College of tourism, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Oliver Dimitrijevic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)
- Prof. Erzika Antic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)
- Prof. Jelena Stojanovic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)
- Prof. Miodrag Smelcerovic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)
- Doc. Marija Kostić PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, Vrnjačka Banja (Serbia)
- Doc. Sandra Živanović PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, Vrnjačka Banja (Serbia)
- Doc. Snežana Milićević PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, Vrnjačka Banja (Serbia)
- Doc. Nebojsa Pavlovic PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, Vrnjačka Banja (Serbia)
- Prof. Kamal Al-Nakib PhD, College of Business Administration Department, Kingdom University (Bahrain)
- Venus Del Rosario, Arab Open University (Philippines)
- Nishad M. Navaz, Kingdom University (India)

CONTENTS

EDUCATION – KNOWLEDGE – POWER	20
Robert Dimitrovski PhD	20
Laste Spasovski PhD	20
CONTEMPORATY VIEW ON LEADERSHIP IN ORGANIZATIONS	27
Izet Zeqiri 27	
Brikend Aziri	27
WHY ADULT EDUCATION MANAGEMENT?	31
Prof. Viara Gyurova, ScD	31
PEDAGOGICAL TRAINING - DEVELOPING OF PROFESSIONAL COMPETENCES	36
Assoc. Prof. Snezhana D. Yanakieva, Phd	36
THE INFLUENCE OF THE EMPLOYEES EDUCATION LEVEL ON THE KNOWLEDGE MANAGEMENT IMPLEMENTATION WITH THE FOCUS ON MACEDONIAN ORGANIZATIONS	41
Sanja Nikolic Ph.D	41
Sreten Miladinovski Ph.D	41
DISSEMINATION OF PATENT INFORMATION AS A FACTOR OF TEHNOLOGICAL DEVELOPMENT	45
Prof. Marina Jovičević Simin PhD	45
Prof. Dušan Ristić PhD Emeritus	45
Prof. Miladin Kalinić PhD	45
VALIDATION OF COMPETENCIES OR HOW THE POWER OF KNOWLEDGE AND SKILLS CHANGE LIFE	49
Assoc. prof. Vanya Bozhilova, PhD,	49
THE IMPACT OF THE INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE KNOWLEDGE MANAGEMENT	54
Prof. Mirjana Sekulovska Ph.D	54
Ivona Sekulovska	54
THE ROLE OF FEEDBACK IN IMPROVING LEARNING PROCESSES AND LEARNING OUTCOMES	58
Nina Daskalovska	58
THE ROLE OF LOCAL SELF GOVERNMENTS AND INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION IN REGIONAL AND LOCAL DEVELOPMENT	64
Svetlana Trajkovic PhD	64
Zoran Antic	64
STRATEGIC MANAGEMENT DEVELOPMENT INDUSTRY WITH RESPECT TO PRODUCTION 72	
Slobodan Stafanovic PhD	72
Gordana Mrdak PhD	72

KNOWLEDGE ECONOMY AND HUMAN CAPITAL	77
PhD Jevtic Petronije, prof.	77
Jevtic Miroslava	77
COMPONENTS OF KNOWLEDGE MANAGEMENT: COMPETITIVE MANAGEMENT AND HUMAN RESOURCE MANAGEMENT	87
Liljana Stosic Mihajlovic PhD	87
DEVELOPING FUNDAMENTAL SKILLS AT STUDENTS USING TECHNOLOGICAL EDUCATION	95
Assoc. Prof. Diana St. Mitova, Ph. D	95
FROM PERCEPTION THROUGH UNDERSTANDING TO CREATIVE IMAGINATION	100
Senior asst. prof. Milena Levunlieva PhD	100
TRAINEE'S DIARY – A MANDATORY ELEMENT IN STUDENT NURSES' GRADUATE PRACTICE	104
Assoc. prof. Daniela Taneva, DSc	104
Nedyalka Boycheva, Assistant Professor	104
Yordanka Tzokova, Senior Lecturer	104
RESEARCH WORK WITH THE STUDENTS - BRAINSTORMING AS A METHOD FOR SOLVING PROBLEMS IN THE SOCIAL SPHERE	107
Sonya Ilieva PhD	107
„EMILINA'S ABC BOOK“ – EARLIEST CHILDHOOD LITERACY SUPPORTED BY EMOTIONAL INTELLIGENCE DEVELOPMENT	111
Prof. Violeta Dimova, PhD	111
Assist. Professor Marija Emilija Kukubajska, PhD	111
PARTNERSHIP SCHOOL SCHOOL FAMILY – NECESSITY IN THE INTEGRATION OF THE CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS IN EDUCATION	115
Ambera Duka	115
Ermira Tati	115
DEVELOPMENT OF PROJECT THINKING IN SOCIAL PROGRAMMING	119
Venelin Terziev, Prof., D.Sc., Ph.D., Eng.	119
Evgeniy Stoyanov, Prof., Ph.D.	119
MODERN BUSINESS COMMUNICATION	132
Valentina Radulović, Mladan Mičić, Danijela Manić	132
MANAGING COMMUNICATIONS IN BUSINESS PROJECTS	136
Prof. Branislav Stanisavljevic	136
BODY LANGUAGE AS NON-VERBAL COMMUNICATION	141
Assoc. prof. Vance Bojkov PhD	141
Assoc. prof. Ruslan Pencev PhD	141
Darjan Bojkov PhD	141
STUDENTS' PERCEPTION OF COMPUTER-BASED TESTING AT MEDICAL COLLEGE, MEDICAL UNIVERSITY PLOVDIV	149

Dipl.eng. Angelina Kirkova-Bogdanova	149
Assoc. prof. Nonka Mateva, DSc	149
Dipl.eng. Yordan Marchev	149
Diruhi Amudjian	149
PROJECT DEVELOPMENT IN SOCIAL PROGRAMMING	153
Venelin Terziev, Prof., D.Sc., Ph.D., Eng.	153
Evgeniy Stoyanov, Prof., Ph.D.	153
TASKS TABLES IN MATHEMATICS EDUCATION IN EXTRACURRICULAR ACTIVITIES FOR FOURTH GRADE OF THE PRIMARY SCHOOL IN BULGARIA	162
Assistant Professor Zlatina K. Sharkova Ph.D.	162
DATA TABLES IN MATHEMATICS EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL	166
Assistant prof. Gabriela Kirova PhD	166
МАТЕМАТИЧЕСКО ЧЕТЕНЕ В ПРОЦЕСА НА РЕШАВАНЕ НА ПРОБЛЕМНИ СИТУАЦИИ ПО МАТЕМАТИКА В НАЧАЛНИТЕ КЛАСОВЕ	169
М-р Валентина Чилева	169
ART AND CULTURE EDUCATION THROUGH THE WHOLE LIFE GUARANTOR FOR INTELLIGENT GROWTH AND INTERCULTURAL UNDERSTANDING	174
Prof. Evgeni Velev Ph.D	174
Mr Sanja Ivanovic	174
Mr Nebojsa Boskovic	174
THE LIBRARY – INFORMATION ACTIVITY AIMED TOWARDS “THE DIGITAL KNOWLEDGE”	179
Suzana Kotovchevska PhD	179
READING STRATEGY INSTRUCTION	183
Maja Stanojević Gocić PhD	183
MODERN DEMOGRAPHIC CHALLENGES AND KNOWLEDGE AS AN ESSENTIAL FOUNDATION OF THE NEW ECONOMY	188
Kamelia Petkova, PhD	188
BASIC FEATURES OF AKMEOLOGY IN TEACHERS EDUCATION	194
Assoc. Prof. Neli Dimitrova PhD	194
CRITERIA FOR EVALUATION OF SCHOOL BY THE STUDENTS	198
Tanya Hristova	198
ALTERNATIVE FORMS OF FINANCIAL INVESTMENTS AS AN EXOGENOUS DETERMINANT FOR MF DEVELOPMENT (the case of the R. Macedonia)	203
Nebojsa Cvetanovski, Ph. D	203
THE UNDERPERFORMING SCHOOLS TURNAROUND – METHODOLOGICAL AND EMPIRICAL APPROACHES	208
Rumiana Budjeva, Ph.D.	208
CREDIT RISK IN THE THREE LARGEST BANKS IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA FOR THE PERIOD 2008-2013	213

Prof. Blagoja Spirkoski Ph.D.	213
Dip. econ. Emilija Dimitrievska	213
THE APPLICATION OF DIFFERENT METHODS OF FUNDING AND THEIR EFFECTS ON THE FINANCIAL SUSTAINABILITY OF THE CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS	218
Exec. Dir. Igor Slavkoski, M.Sc	218
Assoc. Prof. Savo Ashtalkoski, PhD	218
Ass. Prof. Irena Ashtalkoska, PhD	218
POSITIVE IMPACTS OF THE PUBLIC OFFERING OF THE SECURITIES	222
Liljana Pushova, MSc	222
FUTURE RISKS OF BUSINESS PERFORMANCE ACCEPTANCE	226
CONDITIO SINE QUA NON	226
MINIMIZING CRISIS CONSEQUENCES	226
Dejan Andrejević MSc	226
RELATIONSHIP BETWEEN CAREER DEVELOPMENT OF EMPLOYEES AND FINANCIAL PERFORMANCE OF ORGANIZATIONS	231
Ass. Prof. Irena Ashtalkoska, PhD	231
Assoc. Prof. Savo Ashtalkoski, PhD	231
Exec. Dir. Igor Slavkoski, M.Sc	231
APPLICATION OF THE SYSTEM AND THE PROBABILISTIC APPROACHES IN RISK PROGNOSTICATION IN THE SOCIAL ORGANIZATIONS	237
Ivelirfa Peneva Ph.D	237
THE RELATIONSHIP BETWEEN MARKET ORIENTATION AND ORGANIZATIONAL PERFORMANCE	241
Marina Kantardjieva, PhD	241
BUSINESS ANGELS AND THE NEED FROM THEIR INVOLVEMENT FOR FINANCING THE ECONOMY OF MACEDONIA	246
Aleksandar Dejanovski, PhD	246
Aleksandra Cibreva Jovanovska, PhD	246
Biljana Buzlevski, MSc	246
Dragan Jovanov, MSc	246
LABOR MEDIATION DEVELOPMENT AND IMPROVEMENT OF QUALITY OF SERVICES PROVIDED BY LABOR OFFICES	252
Venelin Terziev, Prof., D.Sc., Ph.D., Eng.	252
Ekaterina Arabska	252
HUMAN RESOURCE MANAGEMENT	267
Dejan Dimitrijević	267
Marija Dimitrijević	267
Marko Janković, PhD	267
IMPROVEMENT OF EMPLOYMENT POLICY IMPLEMENTATION BY INCREASING EFFECTIVENESS OF ACTIVITIES IN LABOR OFFICES	270

Venelin Terziev, Prof., D.Sc., Ph.D., Eng.	270
Ekaterina Arabska	270
THE GLOBAL ECONOMIC CRISIS HAS HIGHLIGHTED THE NEED FOR TRANSPARENCY IN THE MANAGEMENT	285
Mirjana Matovski, PhD., Assistant Professor	285
Zorica Siljanovska, PhD., Assistant Professor	285
THE IMPORTANCE OF THE STRATEGIC MANAGEMENT OF THE UNIVERSITIES	289
Liljana Pushova MSc	289
Maja Randzelovic, MSc	289
Marko Jankovic, PhD	289
THE CACOPHONY OF THE COMMON EU INVESTMENT POLICY	294
M.Sc. Daniela Cvetanovska	294
STATISTICAL PROCESSING AND ANALYSIS OF RESEARCH RESULTS BASED ON THE EXAMPLE OF THE QUESTIONNAIRE: 'THE POPULATION'S OPINION ON DIRECT FOREIGN INVESTMENTS IN MACEDONIA'	299
MS Aleksandra Penjisevic	299
ЕМПИРИСКА АНАЛИЗА НА ЗАДОВОЛСТВОТО НА КОРИСНИЦИТЕ ОД ТЕЛЕКОМУНИКАЦИСКИТЕ УСЛУГИ	306
Стојан Коцев М-р	306
MODERN FINANCIAL MARKETS	314
Milos Nikolic	314
JOINT CRIMINAL ENTERPRISE IN THE THEORY AND PRACTICE OF INTERNATIONAL LAW	322
Academician Miodrag N. Simović	322
Dragan Jovašević	322
PERSONALITY CHANGES DURING COMBAT – RELEVANT RESEARCH	332
Aleksandar Grizhev, PhD	332
CIVIL SOCIETY AND CIVIL CONTROL OVER ADMINISTRATION	337
Chief Assist. Gergana Kresnaliyska PhD	337
MUTUAL INCISIVENESS AND DEPENDENCY BETWEEN EDUCATION AS A FUNDAMENTAL SOCIAL ACTIVITY AND LIBERTY AS ETHICAL-POLITICAL IDEAL	342
Prof. Dragor Zarevski, Ph.D	342
COMPLETE ADMINISTRATIVE SERVICES BY THE TAX ADMINISTRATION	347
Chief Assist. Prof. Margarita Cheshmedzhieva, PhD	347
INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS AND KNOWLEDGE MANAGEMENT IN PHARMACEUTICAL INDUSTRY	351
Katerina Anchevska Netkovska	351
Jasmina Tonik Ribarska	351
Aleksandra Grozdanova	351

ON THE CONSTITUTIONAL APPEAL AND THE NEED FOR ITS APPLICATION IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA	355
Biljana Karovska – Andonovska	355
MODERN THEORETICAL DETERMINATIONS AND BASIC INTELLIGENCE ATTRIBUTES ARE ESSENTIAL WHEN DEFINING THE INTELLIGENCE	363
Mitko Kotovchevski PhD	363
Blagica Kotovchevska MA	363
CYBER SPACE AND CYBER WEAPONS - NEW SECURITY CHALLENGES	367
Katarina Jonev	367
Hatidza Beriša PhD	367
CRIMINAL LAW IN THE LISBON TREATY AND THE POLICE AND JUSTICE COOPERATION IN CRIMINAL MATTERS	372
Ivica Josifovic, PhD	372
Zlatko Keskoski, PhD	372
CRITICAL CONDITIONS AND EXPERIENCES IN COMBAT	378
Aleksandar Grizhev, PhD	378
Dimitar Grizhev, M.Sc.	378
EXTRADITION OF SUSPECTS OR ACCUSED AND CONVICTED PERSONS FROM BOSNIA AND HERZEGOVINA	383
Assistant Professor Vladimir M. Simović	383
Assistant professor Marina M. Simović	383
PARADIGMATIC-DOCTRINAL METHOD IN THE EDUCATION ON HISTORY OF POLITICAL IDEAS	391
Assoc. Prof. Boris Manov PhD	391
TOURISM AND CRIME	396
M-r Pakiza Tufekdji	396
АПСОЛУТНИ И РЕЛАТИВНИ ПРИЧИНИ ЗА ОДБИВАЊЕ НА ПРИЈАВАТА ЗА ТРГОВСКА МАРКА	400
Асс. м-р Милица Шутова	400
THE ROLE OF MARGIN OF ERROR IN MEASUREMENT OF PUBLIC OPINION (THE CASE OF THE CURRENT ELECTORATE OF TIRANA, ALBANIA)	408
MSc Fatbardha Doçi	408
BULGARIA 2015 – INEQUALITIES AND POVERTY	411
Assoc. Prof. Dr Veselin Bosakov	411
OTTOMAN-TURKISH DIPLOMATICS	416
Prof. Mahmut Celik, Ph.D.	416
Prof. Jovanka Denkova, Ph.D	416
COMMUNICATION AND PROFESSIONAL ACTIVITIES IN THE PROCESS OF EDUCATION OF MEDICAL PROFESSIONALS IN HEALTH CARE	423
Petya Kasnakova, PhD	423

PSYCHOLOGICAL IMPLICATIONS OF THE INFORMATION ACQUIRED BY INSTANT COMMUNICATION	427
Prof. Liljana Batkoska Ph.D	427
Elena Koseska B.Ed	427
CONTEMPORARY APPROACHES FOR REHABILITATION IN CHRONIC DISEASE PATIENTS	432
Desislava Bakova	432
Nonka Mateva	432
Biyanka Tornyova	432
TRUST TO THE HEALTH SYSTEM – ATTITUDES AND EXPECTATIONS AMONG THE COMMUNITY	436
Assoc. prof. d-r Nikola Sabev, PhD	436
KINESITHERAPY AND THALASSOTHERAPY IN REHABILITATION OF PATIENTS WITH ANKYLOSING SPONDYLARTHROSIS	440
Assistant Doctor Snezhina Georgieva	440
HEALTH EDUCATION DIRECTED TO THE DEVELOPMENT OF SKILLS FOR HEALTH	443
Diana Kireva	443
Ekaterina Petkova	443
POWER OF KNOWLEDGE MANAGEMENT - MANAGEMENT IN HEALTHCARE	446
Mr Oliver Dimitrijević	446
Marijana Šmelcerović mr	446
Jelena Stojanović mr	446
Mr Miodrag Šmelcerović	446
ORGANIZATION AND AIM OF TRAINING IN SPECIALITY "DENTAL TECHNICIAN"-MEDICAL COLLEGE-MEDICAL UNIVERSITY-PLOVDIV	449
Yordan Kovachev	449
Mihaela Varneva PhD	449
IMPORTANCE OF WAY OF EATING, OBESITY AND METABOLIC SYNDROME	453
Vašilka Ilieva, Nina Koleva, Anna Mihaylova, Bozhidarka Hadzhieva, Petya Koleva	453
ASSESSMENT OF ATTITUDES TO NEW APPROACHES IN EAP OF STUDENTS IN BACHELOR MEDICAL MAJORS	456
Ivaylo Dagnev, Maria Saykova, Maya Yaneva	456
BACTERIA OF GENUS <i>SALMONELLA</i> IN MILK AND MILK PRODUCTIONS	459
Jasmina Stojiljković	459
Zoran Stojiljković	459
BASIC ADVERSE DRUG REACTIONS AND DRUG INTERACTIONS ASSOCIATED WITH STATIN TREATMENT	463
Maria Georgieva-Kotetarova, Ivanka Kostadinova	463
ERGOTHERAPY FOR CHILDREN WITH AUTISM	468

Maria Vakrilova Becheva PhD, Maria Bojkova PhD , Nina Belcheva, Zoya Koleva, Raina Petrova	468
STAKEHOLDERS INVOLVMENT IN HTA ACTIVITIES: MULTIFACETED PROFILE, MOTIVES AND INCENTIVES	473
Assistant professor Ralitsa Raycheva	473
STRESS MANAGEMENT IN THE ORGANIZATIONS FROM THE PUBLIC SPHERE	478
Assist. Olga Chorbadzhiyska PhD	478
TEACHING PROFESSION AND "BURNOUT" SYNDROME	482
Maria Proshenska, Penka Argilashka, Maria Kukularova	482
THE REHABILITATOR'S PLACE IN IT HEALTH TOURISM IN BULGARIA	486
Radoslava Katsarska, Penka kruskova, Gergana Pavlova ,Daniela Taneva	486
THE ROLE OF PRACTICAL TRAINING IN THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF FUTURE NURSES	489
Assoc. Prof. Biyanka Tomiyova, Ph.D	489
Assist. Prof. Snezhana Dragusheva	489
Assist. Prof. Dr. Penka Petleshkova	489
BIOLOGICAL TREATMENT OF WASTE WATER	494
Ph.D.Erhan Mustafa	494
Prof.d-r Blagica Cekova	494
WASTE WATER TREATMENT WITH MBR REACTOR	498
Ph.D.Erhan Mustafa	498
Prof.d-r Blagica Cekova	498
MINERALNI IZVORI POTENCIJALI VRANJSKE BANJE	502
Mr Jelena Marković	502
dr Tomislav Ilić	502
Goran Marković MSc	502
DEMOCRATIC PARTIES AND ENVIRONMENT IN SERBIA WITH A FOCUS ON THE NOISE IN BELGRADE	506
Mile Rakić Phd	506
UTICAJ EKOLOŠKIH FAKTORA NA BILJKE	513
Mr Jelena Marković	513
dr Svetlana Stevović	513
MSc Milica Stevović	513
ZEOLITES AND THEIR CHARACTERISTICS AS EXCHANGERS OF NH₄⁺ IONS	518
Prof. d-r Blagica Cekova	518
Viktorija Bezhovska	518
Filip Jovanovski	523
COMMERCIAL OSTRICH PRODUCTION	523
Daniela Belichovska, PhD	523
Katerina Belichovska, PhD	523

ИМУНЕН ОТГОВОР НА МАДОНОСНАТА ПЧЕЛА (APIS MELLIPHERA) ПРИ ВИРУСНИ И ДРУГИ ИНФЕКЦИИ	528
Проф. д-р Румен Вълчовски	528
Проф. д-р Мишо Христовски	528
Светла Аспарухова	529
AIR QUALITY IN THE CITY OF VRANJE IN 2013	529
PhD Gordana Bogdanović	529
REMOTE SENSING TECHNIQUES APPLICATION IN ENVIRONMENTAL PROTECTION - MONITORING FOREST HEALTH	534
Jovana Džoljić MSc, Prof. Ljiljana Đorđević Ph.D	534
CNC CONTROL AND CAD&CAM SYSTEMS	538
Dr Zoran Janjić, prof.	538
THE CHARACTERISTICS OF THE SPEECH SIGNAL AND APPLICATION IN SIGNAL COMPRESSION	545
Mr Goran Petković	545
INTELIGENTNI SISTEMI U SAOBRAĆAJU ELEKTRONSKA NAPLATA PUTARINE	549
Dr Nebojša J. Dimitrijević, prof.	549
POSSIBILITY EXPRESSION CHARACTERISTICS QUALITY OF ELECTRONIC DEVICES MOTOR ENGINE	554
Vojislav Krstić MSc	554
SOLVING PROBLEMS IN WOOD PARQUET PRODUCTION BY USING "7 STEPS" OF WORLD CLASS MANUFACTURING (WCM) METHODOLOGY	559
Uros Svrzic	559
ANALIZA TEHNOLOŠKOG POSTUPKA IZRADE NAMEŠTAJA POMOĆU PARETO METODE	567
Sci Danjan Stanojević	567
MODELING AND SIMULATION OF THE HYBRID BOND GRAPH FOR QNET ROTARY PENDULUM TRAINER	575
Dragana M. Trajković	575
RECOVERY OF GOLD FROM CERAMIC CPUs BY MEANS OF <i>AQUA REGIA</i>	581
Prof. Srdjan Tasic PhD	581
Irena Tasic PhD	581
APPLICATION OF THE VKO-ARAS METHOD WHILE SELECTING THE CFL	585
Momcilo D. Vujicic, Zdravković Ivana	585
IDENTIFICATION OF FAMILY HOUSING	596
Prof. Vangjel Dunovski Ph.D	596
TRANSPORT CORRIDOR 10 - OPPORTUNITY FOR LOCAL DEVELOPMENT OF MUNICIPALITIES IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA THROUGH TECHNOLOGICAL INDUSTRIAL DEVELOPMENT ZONES	601

dia. Ljupco Balkoski	601
prof. Vangel Dunovski Phd	601
PhD Candidate Radmila Tomovska	601
ASPECTS OF THE HANDICRAFT-INDUSTRIAL DEVELOPMENT IN ELBASAN PREFECTURE IN THE TIME-PERIOD 1912-1939	606
Florinka Gjevori	606
Zhulieta Kadilli	606
THE UNIVERSAL LANGUAGE OF ART AND INTERCULTURAL COMMUNICATION	611
Assoc. prof. Mjumjun Tahirov PhD	611
Goran Dinic PhD	611
Ms Dejan Andrejevic	611
TRADITIONS, CUSTOMS, AND FOLKLORE OF ETHNIC COMMUNITIES IN BULGARIA: FAMILIAR AND UNFAMILIAR	616
Assoc. Prof. Albena Nakova Ph.D	616
FACTOR STRUCTURE OF TECHNICAL AND TACTICAL ACTIONS OF THE SECOND PLACEMENT NATIONAL TEAM, SPAIN AT THE WORLD CHAMPIONSHIP IN FUTSAL, THAILAND 2012	621
Aleksandar Popovski PhD	621
m-r Goran Kirov	621
BED AS HUMAN'S BASIC NEED – ARCHITECTURAL AND SOCIOLOGICAL ASPECT	626
mr Ružica Stojanović	626
THE METAPHOR OF JOURNEY AS A FLOW ALLEGORY OF TIME IN DINO BUZZATTI'S NARRATIVE	634
Associate Prof. Elda Talka	634
MYSTERIOUS-IMAGINARY WORLD OF MIRRORS IN CHILDDREN'S LITERATURE	638
Prof. Jovanka Denkova, Ph.D	638
Prof. Mahmut Celik, Ph.D.	638
THE CONCEPT GRUSHA/KRUSHA IN BULGARIAN AND RUSSIAN LINGUACULTURES	645
Irina Manova	645
EXTRACTING KNOWLEDGE FROM LITERATURE: READING BACON'S <i>THE NEW ATLANTIS</i>	650
Yildiray Cevik	650
SOCIAL DEVELOPMENT EFFECTS IN THE LINGUISTIC SYSTEM OF ELBASAN VARIANT	653
Dr. Manola Kaçi (Myrta)	653
MOOD OF THE VERBS IN ENGLISH AND ALBANIAN LANGUAGE	657
Isa Spahiu, PhD	657
PINTEREST AS A POWERFUL TOOL IN THE LANGUAGE CLASSROOM	663
Anka Veselinova, MA	663
Nevena Ristova, MSc	663

USING COMPUTER, THE INTERNET AND MULTIMEDIA TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE LEARNING	667
Marsida Dedja	667
STRATEGIC WRITING TECHNIQUES TO TEACHING CONTROLLED AND FREE WRITING IN EFL CLASSES	671
Juliana Çyfeku PhD	671
Lindita Kaçani PhD	671
GRAMMATICAL CATEGORIES OF NOUNS IN ALBANIAN AND ENGLISH	676
Aida Kurani	676
Suzana Samarxhiu	676
THE SUB-TEXTUAL ELEMENTS IN NORMAN MAILER'S <i>OF A FIRE ON THE MOON</i>	680
Marsela Turku PhD	680
PARTICIPLE AS VERB FORM VS. PARTICIPLE ADJECTIVE	683
PhD Suzana Samarxhiu	683
PhD Aida Kurani	683
THE TRANSMISSION OF KNOWLEDGE AND ALBANIAN NATIONAL REVIVAL IN THE NINETEENTH CENTURY	686
Dr. Fabiola Kadi	686
THE POWER OF THE ALBANIAN WORD IN THE POETRY OF ALBANIAN NATIONAL RENAISSANCE	694
Greta Jani PhD	694
THE ORIENTATION OF THE CHILDREN LANGUAGE IMPOSED FROM THE POWER OF THE LINGUISTIC FORMS	699
Helena Grillo (Mukli) PhD	699
THE ROLE OF LEXICAL COMPETENCE DURING THE PROCESS OF TEACHING AND LEARNING ITALIAN AS A FOREIGN LANGUAGE	704
Entela Mustafaraj	704
Svjettllana Titini	704
ENGLISH COURSEBOOK AS A SAFE FRAMEWORK FOR TEACHING, IN THE ALBANIAN CONTEXT - DIFFERENT VIEWS FROM ELEMENTARY AND SECONDARY TEACHERS ON ENGLISH COURSEBOOKS USED IN THE ALBANIAN CONTEXT IN KORCA REGION	710
Edlira Xega	710
PARALLELS BETWEEN MJEDJA POETIC AND MODERN POETIC	720
Edlira Macaj PhD	720
ISSUES OF MODERN METHODS USE ON THE ALBANIAN LANGUAGE TEACHING	724
Suela Kastrati PhD	712
A WORLD OF WORDS – REFLECTING ON THE POWER OF LANGUAGE IN ROALD DAHL'S <i>THE BIG FAT GIANT</i> AND ITS ALBANIAN TRANSLATION	730
Eriola Qafzezi PhD	730
NEW ARRIVALS IN THE LEGAL TERMINOLOGICAL LEXICON AFTER THE '90	735

Svjetllana Titini PhD	735
ALBANIAN STUDENTS' ATTITUDES TOWARDS ITALIAN, THEIR COMMON MISTAKES AND THE WAY THESE ARE DEALT WITH BY LANGUAGE TEACHERS	740
PhD. Eglantina Gerveri	740
CLASSROOM MANAGEMENT FOR YOUNG ENGLISH LANGUAGE LEARNERS	748
Dorela Kaçauni (Konomi)	748
THE POETICS OF MINIMALISM IN "THE HOUSE ON MANGO STREET" BY SANDRA SCISNEROS	752
Marisa Kërbizi	752
INTERCULTURAL COMMUNICATIVE COMPETENCE AND THE INTERCULTURAL SPEAKER	756
Irena Papa	756
THE LANGUAGE OF ERNEST KOLIÇI ON THE BOOK "SAGGI DI LETTERATURA ALBANESE"	759
Behari Aseda	759
REFLECTION ON THE TRANSLATION OF IRONICAL EXPRESSIONS OF "GULLIVER'S TRAVELS" IN ALBANIAN LANGUAGE	762
Alma Karasaliu (Qose)	762
STYLE AND NARRATIVE TECHNIQUES IN JANE AUSTEN'S NOVELS	769
Ma. Kamela Boriçi	769
FIGURAT FEMËRORE TEK "KËNGA E ROLANDIT" DHE "CIKLI I KRESHNIKËVE"	773
Drita Isufaj	773
KATE CHOPIN: AN AUTHOR AHEAD OF HER TIME	779
Florinda Boriçi MSc	779
SEKTORIALIZIMI I HISTORISË NË KURRIKULËN SHQIPTARE - KLASA PESTË (PËRPARËSITË DHE PROBLEMET)	781
Fatmira Mulliçi MSc	781
MATJA E PERFORMANCËS SË ORGANIZATËS „BALANCED SCORECARD”(BSC) SI SISTEM I MATËS	787
Prof.Dr.Baki Koleci	787
Redon Koleci	787
Dr.Sc.Violeta Koleci	787
MARRIAGE AND FAMILY IN THE ALBANIAN SOCIETY	790
Mimoza Shqefni	790
THE VALUE OF SOCIETY'S KNOWLEDGES IN THE INDIVID'S LIFE	793
Diana Mone	793
ALBANIAN TOURISM REGRESS OR PROGRESS?	797
Nevila Çinaj PhD	797
STUDIM MBI PERFITIMET ENEGJITIKE TE PERDORIMIT SISTEMEVE TE NGROHJES (DHE TE FTOHJES) ME RREZATIM	805

MSc.Ing Mimoza Demo	805
POSTMODERNISM: A WORLD WITH IMEDIATE INFORMATION	817
-FROM IDEOLOGY TO TECHNOLOGY-	817
Lirim Sulko	817
CHATIN SARAÇI THE FIRST ALBANIAN EXPRESSIONIST	820
Keidi Sejdiu	820
MULTICULTURALISM- THEORIES AND CHALLENGES	825
Marija Dulevska MSc	825
НОВИ ОБРАЗОВНИ ТЕХНОЛОГИИ ВО НАСТАВАТА	829
Горан Јованоски	829
BENZENE IN THE ENVIRONMENT AND ITS IMPACT ON HUMANS	833
Marija Stanojević, Strahinja Dordević	833
POTENCIJALI ZA RURALNI I ODRŽIVI RAZVOJ U ZAŠTIĆENIM PREDELIMA PČINJSKOG OKRUGA	837
Dijana Stepova	837
PROCEEDINGS OF PRIMARY PAPER RECYCLING	842
Milica Stošić	842
ULOGA INFLACIJE U EKONOMIJI	848
Stefana Marković	848
FEMALE ENTREPRENEURSHIP IN SERBIA	854
Milena Mladenović, Bsc	854
Tatjana Stošić, Bsc	854

OTTOMAN-TURKISH DIPLOMATICS

Prof. Mahmut Celik, Ph.D.

Goce Delcev University – Stip, Republic of Macedonia mahmut.celik@ugd.edu.mk

Prof. Jovanka Denkova, Ph.D

Goce Delcev University – Stip, Republic of Macedonia jovanka.denkova@ugd.edu.mk

Abstract: Having into consideration that the Balkan was under the authority of the Ottoman Empire for centuries, the interest for Ottoman-Turkish diplomatics is highly developed in the Balkan countries. Therefore, the number of translated Ottoman documents was increasing. Little errors can be noticed in the translations, which is quite normal and the translator has given explanation about them.

Diplomatics, as a science, has developed in the eighties of the XVII century. The founder of this interesting, but quite procedural scientific discipline, which requires a lot of patience and attention, is the Frenchman Jean Mabillon. The word “diplomatics” comes from the Greek word “diploma” which means “something folded two-times”, “folded piece of paper”.

The reason for the appearance of this discipline is the falsifying of documents which happened then. Hence, some of the phases in diplomatics include determination of original documents and falsifications, but first of all, it deals with the form of the documents. The content of the document is important as well, due to the fact that through analysis of one or the other features, the authenticity of it is established, and its political significance too.

The Registry of Macedonia is one of the richest registries with Ottoman documents in comparison to the other Balkan countries. It takes one of the first places with the well-known edition “Turkish documents on Macedonian history” issued by the Institute of national history (INI).

Keywords: Macedonia, Balkan, diplomatics, registry, Ottoman documents

ОСМАНО - ТУРСКА ДИПЛОМАТИКА

Проф. д-р Махмут Челик

Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Република Македонија mahmut.celik@ugd.edu.mk

Проф. д-р Јованка Денкова

Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Република Македонија jovanka.denkova@ugd.edu.mk

Резиме: Со оглед на тоа што Балканот со векови бил под власт на Османлиската Империја, во балканските земји е доста развиен интересот за османско-турската дипломатика. Па така, сè повеќе и повеќе растел бројот на преведени османлиски документи. Во преводите се согледуваат и мали пропусти на некои зборови, што е многу нормално, за кои преведувачот има дадено образложение.

Дипломатиката како наука се развила во осумдесетите години на XVII век. Основоположник на оваа интересна, но доста процедурална научна дисциплина која бара многу трпение и внимание, е французинот Жан Мабиллон. Зборот „дипломатика“ потекнува од грчкиот збор „diploma“ што значи „нешто што е свиткано на две“, „свиткана хартија“.

Причината за појава на оваа дисциплина е некогашното фалсифување на документите. Значи, дел од фазите на дипломатиката е определување на документите на оригинални и фалсификати, но во прв ред таа се занимава со формата на документите. Исто така за неа подеднакво важна е и содржината на документот, бидејќи преку анализа и на едните на другите белези освен што се утврдува автентичноста на истиот, исто така се утврдува и неговото политичко значење.

Архивот во Македонија е еден од најбогатите архиви со османлиски документи за разлика од другите балкански земји. Таа зазема едно од првите места со познатата едиција „Турски документи за македонската историја“ издадена од Институтот за национална историја (ИНИ).

Клучни зборови: Македонија, балкан, дипломатика, архив, османлиски документи,

1. ВОВЕД

Државната османлиска канцеларија играла главна улога во административното управување на османлиската империја. Таа била секогаш снабдена со добро обучен кадар според нормите на основниот закон т.е.

шериятот¹. Никогаш не се случвало османлиската канцеларија навреме да не ги информира раководните органи. Исто така информацијата била целосно пренесена. Таа ја опфаќала целосната дејност на управата, од највисоките па се до најниските административни институции. Како доказ за ова се проложени двата пописни дефтери: едниот е пописот на земјата во катастарскиот регистар, а другиот пописот на населението.

2. ОСМАНЛИСКИ ДОКУМЕНТИ

Милионите османлиски документи, кои денес се чуваат во неколку архивски центри во светот, и се однесуваат на историјата на неколку десетици народи и држави кои настанале по раѓањето на османлиската империја, е токму дејноста на управните органи на османлиската империја. Западот, т.е. западните земји се тие кои први се заинтересирале за османско-турската дипломатика. Подоцна и самата држава почнала да покажува интереси. Па така во 1846-та година, за време на големиот везир Мустафа Решид Паша, во дворот на „високата порта“² во Истанбул, бил формиран архив со назив “Hazine-i Evrakı” каде работеле писари и помошен персонал. Документите кои настанале од формирањето на архивот па натаму се чувале во истиот. Со ова се поставиле темелите на државниот архив на Турција која што понатаму се развива како централен-државен архив. Со текот на времето документите од Топкапи сарај и од некои други државни институции се префрлиле во тој оддел. Што се однесува до моменталната состојба на османлиските документи, тие се чуваат во османлискиот архив во Истанбул, кој е дел од централните државни архиви на Република Турција. Точно определена бројка за документите нема, но се смета дека во него се чуваат меѓу дваесет и триесет милиони. Освен овој архив каде се чуваат османлиските документи, други центри во Република Турција се: архивот при музејот Топкапи сарај, главната дирекција за тапии и катастри во Анкара, главната дирекција за вакафи.

Во нашата земја османлиските документи се чуваат во државниот архив на Република Македонија, во Скопје. Архивот во Скопје располага со најбогатите збирки на оригинални османлиски документи надвор од Турција, кои дел од нив се преведени дел не се преведени. Најважни од тие документи се вакафските текстови кои покриваат период од 1574 до 1811 година, ферманите кои покриваат период од 1640 до 1859, бератите кои покриваат период од 1709 до 1911 година³. Овие документи се преведени и се објавени во познатата едиција под наслов „Турски документи за македонската историја“ издадена од Институтот за национална историја (ИНИ⁴).

Во 1995 година од Османлискиот архив на Турција во Македонија се увезени околу 6000 оригинални документи за илинденскиот и поилинденскиот период од историјата на Македонија, од страна на проф. д-р Драги Ѓорѓиев и Лили Блугадуша. Од овие документи, 253 се однесуваат конкретно за Илинденското востание.⁵ Истите се објавени во збирката под наслов „Турски документи за Илинденското востание од султанскиот фонд Јилд’з“⁶. Османлиските документи кои се наоѓаат во државниот архив на Р.Македонија не се однесуваат само на историјата на Македонија, туку и за историјата на други држави. Со османлиски документи во Република Македонија располагаат и архивите во Штип, Битола, Куманово, Охрид, Велес и Струмица.

3. КЛАСИФИКАЦИЈА НА ОСМАНЛИСКИТЕ ДОКУМЕНТИ

Во османско-турската дипломатика документите се поделени на четири основни групи:

- султански документи
- документи на високите органи на централната власт и на управниците во провинциите

¹ Збирка од закони засновани на Коранот за уредување на граѓанско-правните и други односи меѓу муслиманите. Свет муслимански закон. Исламско верско право.

² Високата порта (на турски *Bâb-ı Âlî*) е термин со кој се означувал [диванот](#) во [Отоманската Империја](#), во кој се спроведувала отоманската политика. Терминот се користил во дипломатски контекст од страна на западните земји, бидејќи нивните дипломати биле буквално пречекивани пред портите на диванот. За време на [Хуриетот](#) (младотурската револуција), функциите на диванот биле заземени од страна на поети од императорската влада и портата започнала да се нарекува како Министерство за надворешни работи.

³ Zajaczkowski, Jan Reychman-Ananiasz. (1993). *Osmanlı-Türk Diplomatiğası El Kitabı*. Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı-Istanbul, 57

⁴ Институтот за национална историја бил формиран во 1948 година од страна на Владата на Р.Македонија. Следеле речиси десетина години на работа во скромни услови, кога биле воспоставени темелите на научно-истражувачката дејност на Институтот. Во 1957 година ИНИ започнала со издавање на свое научно списание – Гласник, кој денес е главен форум во кој научниот кадар ги претставува своите тековни истражувања и заклучоци. Тековен главен раководител на ИНИ е проф. д-р Драги Ѓорѓиев.

⁵ Ѓорѓиев, Драги; Блугадушна, Лили. (1997). *Турски документи за Илинденското востание од султанскиот фонд „Јилд’з“*. Архив на Македонија, Матица македонска – Скопје, 8,9

- документи на пониските органи на власта во провинциите и во главниот град
- документи на приватни лица испратени поединечно или колективно до различни органи
- документи доставени до султанот или до големиот везир
- документи испратени до туѓи држави
- документи испратени до служби во внатрешноста на државата

Секој група содржи посебни видови документи со свои лични карактеристики.

1. Султански документи

Султанските документи произлегувале од врховниот совет *Dîvân-ı Hümâyun* на чело со султанот. Документите се издавале во име на султанот, а тоа се препознавало по тоа што на крајот се додавало одредена придавка (*hümâyun, padişâhî, şerîf* и сл.). Тие се однесувале на најважните прашања како политички, финансиски, воени и слично. Секој султански документ го поседувал неизбежниот монограм.

Султански документи се:

- *nâme-ı hümâyun, hatt-ı hümâyun* (тоа се писма кои султанот ги испраќал на Муслимани или Христијани владетели на други држави, лично напишани од него)
- *ferman*⁶, *hük-m-i şerif, emr-i şerif* или *irade* (сите овие документи носат значење на заповед т.е. претставувале документи кои содржиле заповед изречена од страна на султанот врз основа на одлуките на врховниот совет *Dîvân-ı Hümâyun*)
- *berat*⁷ (декрет, заповед изведена од султанот, со која се давале разни права, привилегии, патенти и слично)
- *fetihnâme*⁸ (документ со кој се прогласува постигнатата воена победа), *sulhnâme* (мировен договор), *ahidnâme*⁹ (меѓународен договор)

2. Документи на високите органи на централната власт и на управниците во провинциите

Карактеристично за документите од оваа група бил нивниот стремеж да се имитираат султанските документи според нивната надворешна форма и според јазикот и стилот. Кај овие документи кога недостасувал потпис, на негово место се испишувало пенче.

Погоре видовме дека документи на високите органи¹⁰ на централната власт и на управниците во провинциите се поделени на три подгрупи. Тоа беа: документи доставени до султанот или до големиот везир, документи испратени до туѓи држави и документи испратени до служби во внатрешноста на државата.

Во првата подгрупа спаѓаат следниве документи: *telhis, arıza, tezkire-i ma'rûza* (сите со значење на претставка, предлог, известување, молба). Во втората подгрупа спаѓаат следниве документи: *mektub, kağıt* и *yazı*. Во третата подгрупа спаѓаат следниве документи: *emirnâme* и *buyuruldu* (со значење на заповед).

3. Документи на пониските органи на власта во провинциите и во главниот град

Во оваа група се вбројуваат документите кои во главно биле произлезени од канцелариите на санџак беговите (областни управници) и на нив потчинетите пониски служби како: кадии, кајмаками, кетхуди и други.

⁶Зборот “*ferman*” потекнува од персискиот збор “*fermuden*” што значи заповед. Зборот „ферман“ не се пишувал самостојно туку со додаток на други зборови, како на пример збор кој докажувал дека тој ферман односно таа заповед е лично од него изречен/а: *fermân-ı hümâyun, fermân-ı padişâhî, fermân-ı şerîf* и слично.

⁷Овој документ бил познат и под името “*nişan*”.

⁸Во османско-турската дипломатика постојат многу документи со зборчето “*nâme*”. Тоа се: *celb-nâme, hudud-nâme, itimad-nâme, ilân-nâme, keff-i yed-nâme, muaf-nâme, özür-nâme, şefâat-nâme, tehdid-nâme, temlik-nâme, aman-nâme, cevab-nâme, hulûs-nâme, istifa-nâme, kanûn-nâme, kerem-nâme, muhabbet-nâme, rica-nâme, tasdik-nâme, tesliyet-nâme, beyan-nâme, emir-nâme, itk-nâme, istimâl-nâme, karar-nâme, ma'rifet-nâme, mubâyaa-nâme, sınır-nâme, tavsiye-nâme, te'kid-nâme, vakıf-nâme, beşâret-nâme, fetih-nâme, icâzet-nâme, istirham-nâme, kefâlet-nâme, mevedet-nâme, mülk-nâme, sulh-nâme, tebrik-nâme, telegraf-nâme*.

⁹За време на владеечкиот султан можело да се праќаат и по повеќе документи од овој вид.

¹⁰Во овие органи спаѓаат големиот везир, кајмакам паша (заменик на големиот везир), дефтердар (министер за финансии), кадиаскер (врховен воен судија), реиз ефенди (министер за надворешни работи), капугаси (управник на сарајот), јаничарски ага, капудан паша (адмирал на флотата), шејхулислам (духовен водач во османлиската империја), беглербег (управник на провинција).

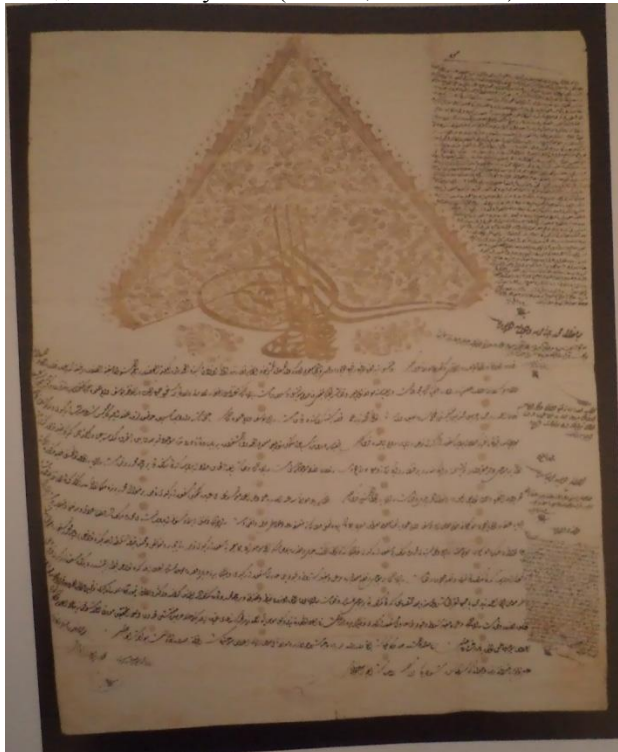
Тука спаѓаат документи со многу различни називи, тие се:

- mektub, huruf, tahrir, kitab, hat, sahife, kaime, şukka, nemika, kağıt, yazı (сите овие можат да се преведат како „писмо“)
- tezkire, sened, vesika, varaka, temessük, pusula, tahvil (можат да се преведат како свидетелство, расписка, решение, белешка)
- ilâm, hüccet, vekâletnâme, vasiyetnâme, itknâme, istintaknâme, mazbata, vakfiye, fetva (овие документи претставуваат судско решение)

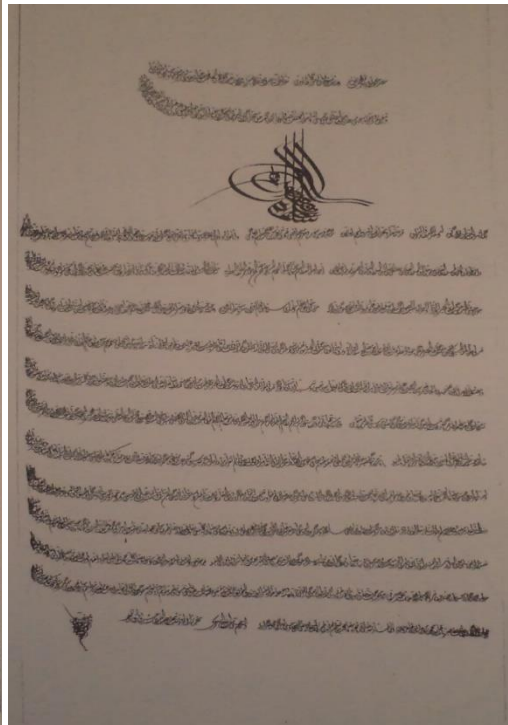
4. Документи на приватни лица испратени поединечно или колективно до различни оргни

Документите од последната група на османлиски документи, се карактеристични со бескрајното величење на лицето за кого е наменет документот. Исто така лицето кое го испраќал документот неизмерно се понижувал.

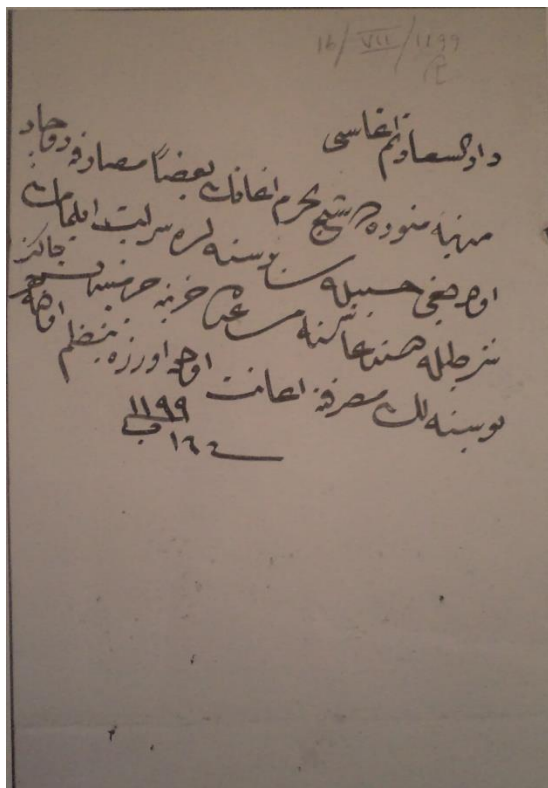
Во оваа група на османлиски документи спаѓаат најразлични молби (arzuhal, istidanâme, istirhamnâme) и заеднички изложувања (mahzar, arz-Imahzar).

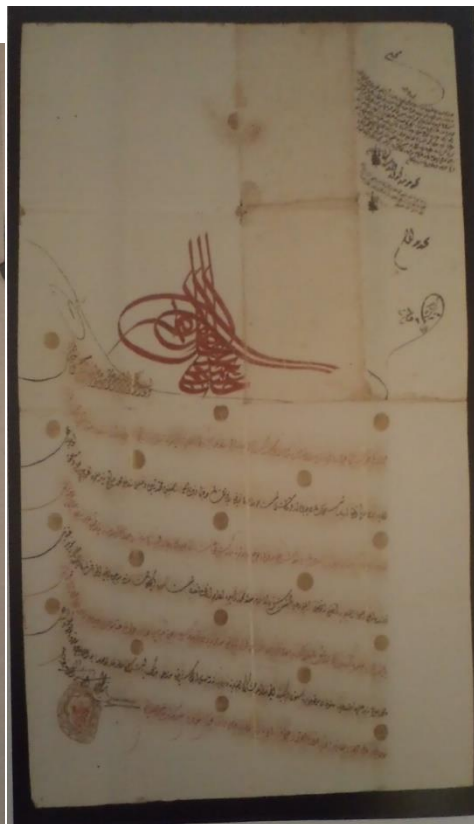
Слика 1. Ферман од Селим III

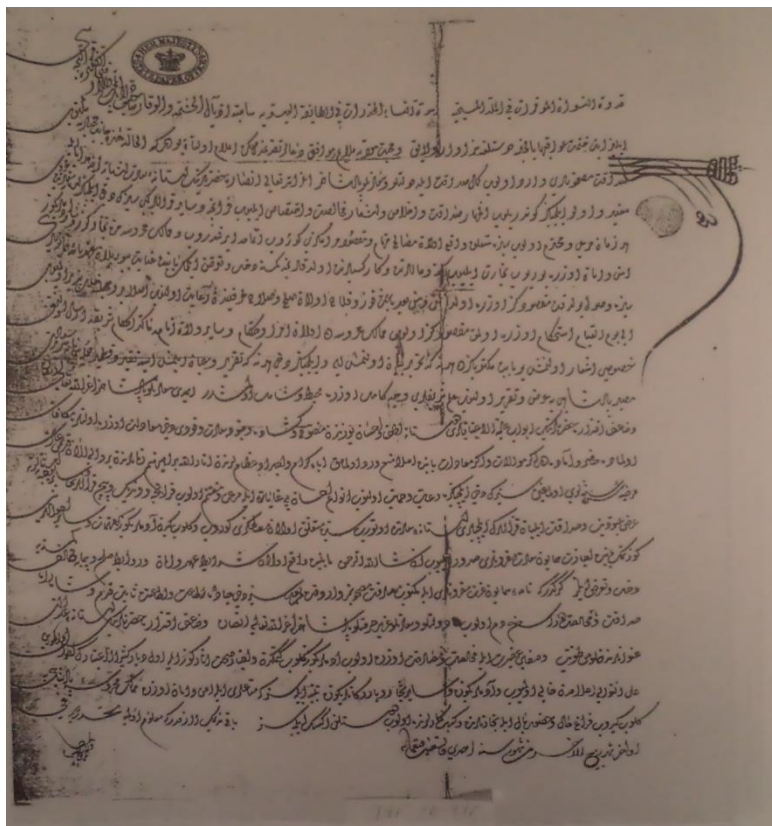
Слика 2. Nâme-i hümayun од Селим III

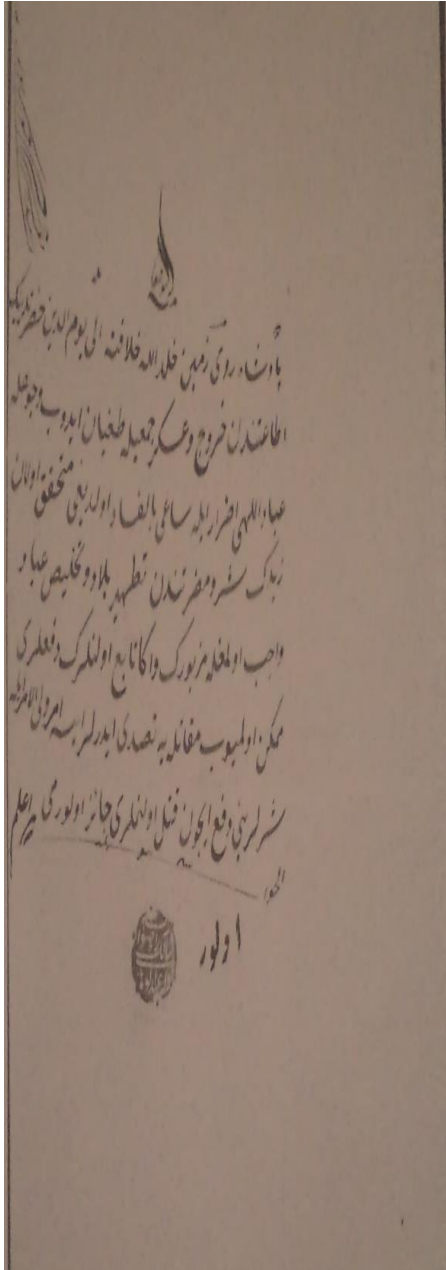
Слика 3. Natt-i hümâyun на Абдулхамид I

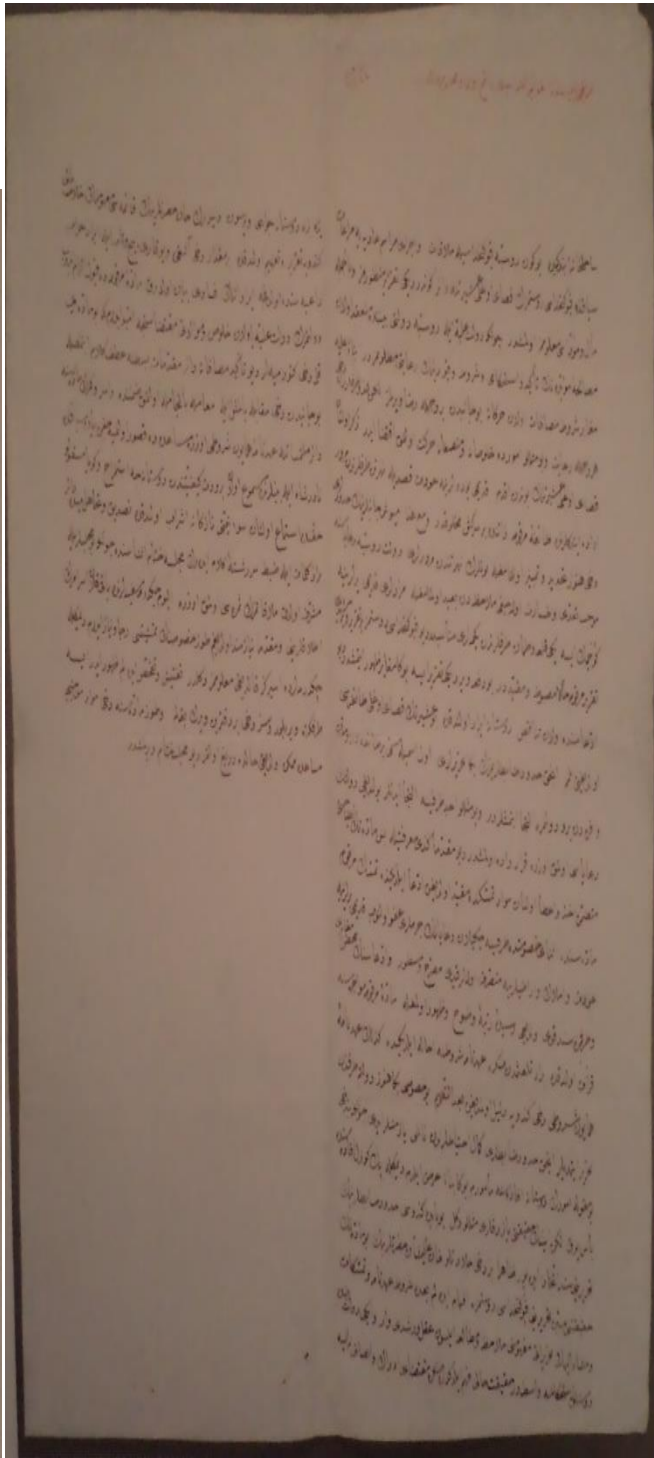
Слика 4. Берат

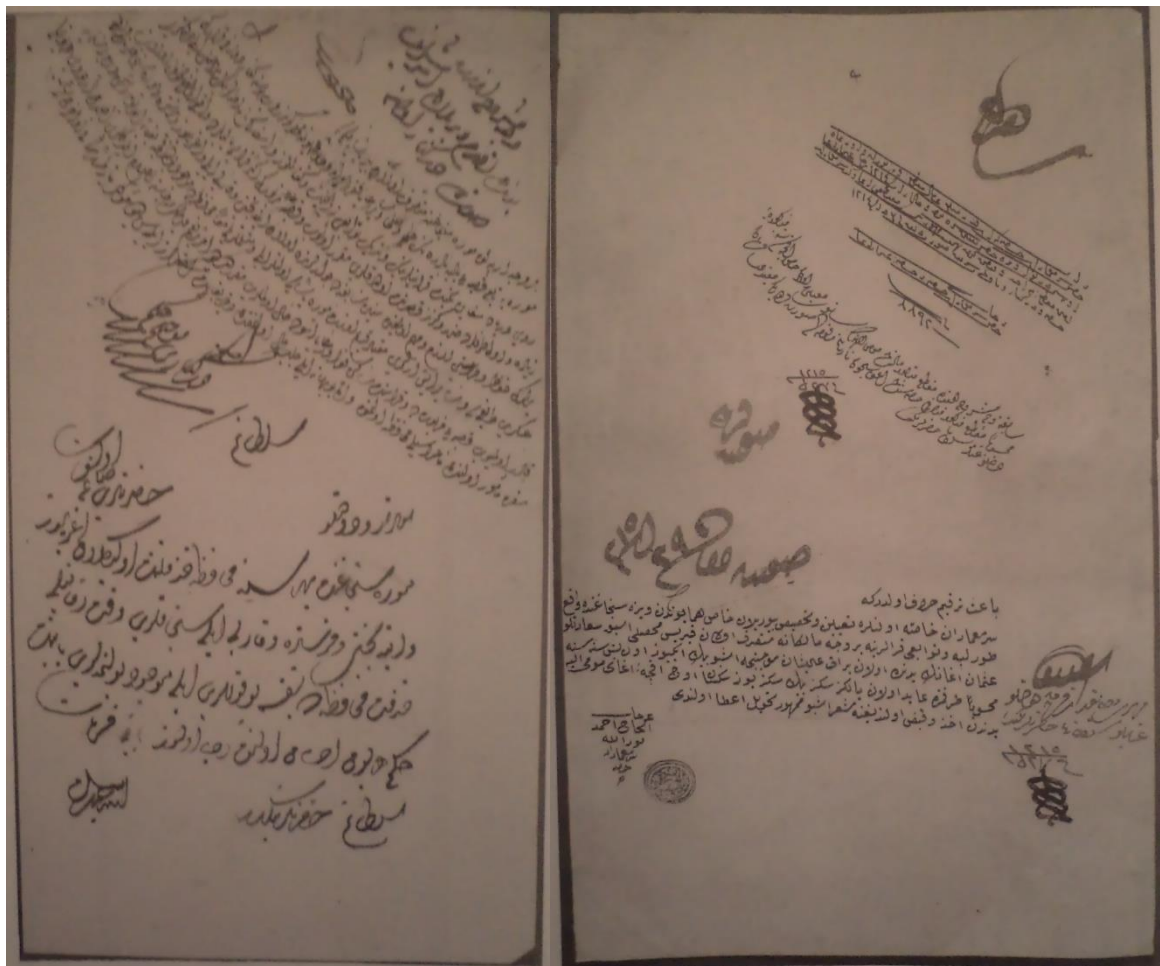
Слика 5. Mektub

Слика 6. Fetva

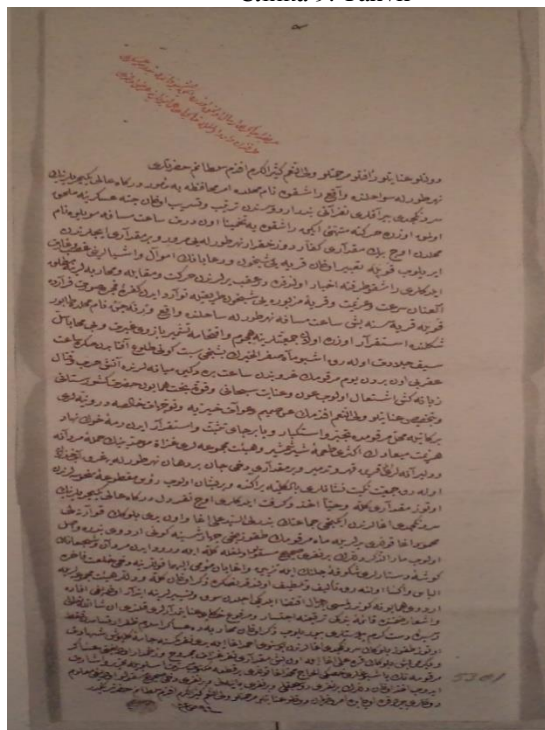

Слика 7. Mazbata

Слика 8. Arzuhal

Слика 9. Tahvil

4. ОПИС НА ОСМАНЛИСКИТЕ ДОКУМЕНТИ

Хартиите кои османлиската канцеларија ги употребувала за пишување на документи се долги и тесни.

Стандардната ширина е од 11 до 33 сантиметри, а должината два до три пати големо. Овие размери обично се запазуваат, но при вонредни случаи, како што е на пример обраќањето на цареви или други владетели ширината на документите понекогаш изнесува до еден метар, а должината над три метри.

При пишувањето, од десната страна на документот се издвојува празен простор т.н. kenar (ивица, маргина). Текстот се испишувал само на едната страна од документот, а редовите одат паралелно со длабоко подигање на нагоре така што секој ред допира до последниот збор од предходниот ред.

Текстот не започнува на почетокот на листот од документот. На самиот почеток, на средината и речиси на самата горна ивица стои религиозниот прилив “huve”. Потоа следува почетен празен простор по кој следува текстот. Почетниот празен простор служи за изразување почит кон адресантот, односно кон оној што е упатен документот, а кај султанските документи кон султанскиот монограм (tuğra) кој стои на прво место. Големината на тој празен простор зависи од рангот на страните кои комуницираат.

При пишувањето на документот зборовите се густо доближени еден до друг, од почетокот до крајот на документот. Целиот документ претставува еден исказ, односно една реченица без употреба на некакви интерпункцијски знаци. Исто така кај султанските документи последниот збор на секој ред се издолжува на ист начин, така што се добива впечаток дека сите редови завршуваат на иста буква. Тоа е присутно кај документите уште од XIV-от век. Од XIX-от век се вовела нова пракса така што на место на издолжувањето на последната буква од последниот збор започнало да се става една обратна заперка и тоа не за да стои како украс, туку за да се спречи додавање на било каков нов текст кон документот.

Врз кенарот, односно маргините на султанските документи не се ставало ништо, освен ако не станува збор за препис и тогаш се ставало заверка од кадија.

Кај документи изведени од везири и паши на празното поле се испишувало т.н. репџе (потпис на авторот во вид на монограм т.е. tuğra), а од XVI-от век се испишувало и зборчето “saha” кое покажувало дека текстот е проверен. На крајот се ставало и печат на авторот.

Кај кадиските документи и кај фетфите маргините се празни. Кај различни молби и жалби на маргините се забележувало решението донесено за таа молба или други податоци кое се нарекувало “der kenar”.

Документите се виткале во ролна и завиткувањето одело одоздола па нагоре, а потоа се чувале во кеси направени од свила.

5. ЗАКЛУЧОК

Благодарение на залагањето на државната османлишка канцеларија раководните органи да бидат благовремено известени за сè, на мегдан имаме милиони османлишки документи. Тие биле пишувани на шест различни писма: несих, сулус, талик, дивани, рика и сијакат.

Документите биле класифицирани во четири основни групи: султански документи, документи на високите органи на централната власт и на управниците во провинциите, документи на пониските органи на власта во провинциите и во главниот град и документи на приватните лица испратени поединечно или колективно до различни органи на власт.

Во главно структурата на османлиските документи со векови не се сменила. Горедолу сите видови документи од сите групи биле со иста структура, некаде со мали измени. Првиот интерес за османлиските документи е увиден во европските земји.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Ѓорѓиев, Драги; Благадушна, Лили. (1997). Турски документи за Илинденското востание од султанскиот фонд „Јилд’з“. Архив на Македонија, Матица македонска – Скопје
- [2] Kütükoğlu, S. Mübahat. (1994). Osmanlı Belgelerin Dili (Diplomatik). Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı – İstanbul
- [3] Матковски, Александар. (1973). Турски извори за ајдутството и арамиството во Македонија (1700-1725) III. Институт за национална историја – Скопје
- [4] Недков, Борис Христов. (1966). Османотурска дипломатика и палеографија I. Печатница „БАН“ – Софија

- [5] Zajaczkowski, Jan Reychman-Ananiasz. (1993). Osmanlı-Türk Diplomatiyası El Kitabı. Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı-İstanbul
- [6] 8. Шахини, Рефиде, необјавен магистерски труд
- [7] 9. http://eurasianjvetsci.org/pdf/pdf_EJVS_100.pdf
- [8] 10. <http://www.tugra.org/tr/hakkinda.asp>